

ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ

Владо Стругар

ОДНОС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТ- СКИХ ПАРТИЈА И ГРУПА ПРЕМА ФЕБРУАРСКОЈ И ОКТОБАРСКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ (1917—1918)*

Није било европског предела који је као југословенски простор толико опраћен и тако силном притиснут средином првог светског рата. Поседнуте војскама Централних сила, југословенске земље су подручје између ратних фронта — на западу сочанског а на југу солунског фронта. Србија, Црна Гора и Македонија освајањем су покорене, док су Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина, Далмација, Истра и Војводина — као део Аустро-Угарске — у једва нешто мањем ропству. Југословенске земље су тада имале привреду, промет и јавни живот као што то увек и свуда бива где се освајачка војска налази ради похода и одбране. Радне масе су осакаћене јер су дале људске жртве, огољене ратним разарањем њихових нејаких индивидуалних иметака и трпљењем оскудице у свим животним потребама. Југословени су у то време тако рећи свукуд растурени: на свим европским фронтovima, у заробљеништву по зараћеним земљама, у окупацијској беди својих градова и села на принудну службу непријатељској војсци, у одметништву ради освете због поднетих ратних невоља. Најтеже је било радништву, сиротињи свуда, тој класи која је имала социјалну демократију као своју партију. Цео социјалдемократски рад, ако се негод био сечувао, једва се могао запазити. Тек када је руска фебруарска револуција подстакла целу Европу на нове мисли и нове речи, видело се да југословенска социјалдемократија није пресахла, да ће dospети да појми нове догађаје и не допусти да дух радничке класе заостаје.

Оборивши цара, револуционарна Русија је давала све више маха својим великим намерама. И када је светски милитаризам

* У својим двама књигама о југословенској социјалдемократији за време првог светског рата, аутор је шире обрадио материју која је предмет овог саопштења. Да би био праведан према њим изворима тих књига чији садржај делимично или потпуно улази у ово саопштење, аутор ће их навести по њиховом аутентичном називу. То ће и читаоцу помоћи да, бар у малом обиму, осмотри документарне изворе за историју југословенске социјалдемократије у првом светском рату.

био у највећем напону својих настојања да мобилише и у битку уведе све снаге зараћених земаља, руски пролетаријат је октобарским устанком срушио буржоаску владу, лишио империјализам дотадашње моћне руске потпоре, а поколебаној и притешњеној социјалистичкој мисли вратио снагу и гордост. Лењин је објавио: почиње доба социјализма, нова епоха људске историје. Величина Русије и решеност да се темељи друштва сасвим измене обезбедиће социјалистичкој револуцији трајан утицај на свим сранама света.

Између револуционарне Русије и угњетеног словенског југа нашло се уз географску удаљеност и неколико других јаких препреда: ратни фронт на источним карпатским обронцима и западним пределима украјинске низије, тиранија у Аустро-Угарској и окупацијска управа на Балкану, непријатељство буржоаске владе сваке европске земље према пролетерској револуцији, буржоаско неистинито обавештавање о руским догађајима, малограђанска скученост у европској духовној структури, разбјијеност духа социјалистичке интернационалне солидарности, савезништво социјалистичког патриотизма и буржоаске хегемоније широм Европе. Руска револуција (делом фебруарска а сасвим октобарска) ударила је као валом на те препреде и, ма колико да је физичком силом пред њима застала, снажно је продирала својим паролама до свести понижених и угњетених људи који су жудели слободу.

Аустро-Угарска, тада господарица свих југословенских земаља, била је више него која друга земља подложна утицају руских револуционарних догађаја. И кад је њена влада средином 1917. године по нужди допустила ограничену толеранцију као погодност за политичку апитацију, нашла је у њој колико користи за стишпавање и легалистичко усмеравање немира толико и штете, јер су се њом користили револуционарни и национални ослободилачки покрети за остворено изношење својих циљева, прикупљање и организовање снага, за повољан уплив на домаћу и међународну јавност. А све оно што је као подстицај из суседне Русије доширало, налазило је све више растућу повољност за своје бујање у Аустро-Угарској. Тако је дух револуције, које се пароллом о миру без анексија и праву народа да слободно живе обратила целом човечанству, подстицао крепост, вољу за акцију, у свим југословенским земљама, свуда међу Југословенима. Утицај тог духа — одјек онога што се у оновременој апитацији увек зове руска револуција — био је доиста многостран. Од свега што би се са њим могло повезати, ово саопштење указаће само на оне речи и тренутке који карактерно очигледују одзив југословенске социјалдемократије на дело тадашње револуционарне Русије.

1.

Српска социјалдемократска партија, не имајући после одступнице српске војске 1915. године нијде ни једну целу сачувану организацију, најпотпуније се исказала преко свог секретара Душана Поповића и социјалистичког народног посланика Трише Кацлеровића, који су ради међународне социјалистичке конференције дошли из окупиране Србије у Штокхолм. Они су у меморандуму о политичкој концепцији Српске социјалдемократске партије, поднетом Руско-холандско-скандинавском комитету 15. октобра 1917. године, изјавили да у име своје партије захтевају хитно закључење мира, пошто је напоре у том правцу омогућила руска револуција која представља опромну победу социјалистичке Интернационале. Руска револуција, по речима тог меморандума, отвара нову, демократску еру у историји света; она ће дати моћан подстрек пролетерској Интернационали, активираће дуг и тежак историјски процес социјалне револуције; та револуција, а не светски рат, довестиће до правилног решења свих националних питања. Српска социјалдемократска партија, према меморандуму, апеловала је на социјалисте земаља Антанте да ради успеха руске револуције подупру акцију за мир, јер руски пролетаријат има право да од њих захтева да изврше енергичан притисак на своје владе да би се убрзао час мира и спас социјалистичке револуције,¹ а мир је могућан на основу самоопредељења народа, могућан ако пролетаријат у великим државама изврши то што је учинио руски пролетаријат.²

Комитет Српске социјалдемократске партије у Француској — основан у Паризу по намери српских социјалиста, који су се нашли на савезничкој територији, ради обнове прекинуте партијске агитације — у својој првој јавној речи почетком 1918. године обавестио је преко свог листа „Будућност“ српске раднике и социјалисте да је власт у Русији доспела у руке совјета, да је Лењин, председник совјетске владе, стратег који има одлично изграђено гледиште о националном питању, да је он једини одредио правилан пут и поставио социјалистички принцип да свака нација има право на слободу и независност. Комитет је изјавио да револуција има много тешкоћа, а српски социјалисти желе да их она преброди и да се њен утицај осети изван граница Русије. Ми верујемо, писало је у „Будућности“, да ће успети руски другови, наш поробљени народ с том надом очекује развој нове

¹ Comité organisateur de la Conférence socialiste internationale de Stockholm, *Stockholm*, éditeur Tidens Förlag, Stockholm 1918, 221—2.

² Институт за историју радничког покрета Србије, Триша Кацлеровић *Мемоари, Стокхолмска конференција*; Душан Поповић, *Изабрани списи*, Београд 1951, 440—454; Владо Стругар, *Југославенске социјалдемократске странке 1914—1918*, Запреб 1963, 45—65; Ботумил Храбак, *Српски социјалисти у избеглиштву према променама у Русији 1917—1918. године, Историјски гласник*, 1, Београд 1964, 62—65.

фазе револуције и верује у боље дане кад ће тријумфовати од руске револуције прокламовани принципи ослобођења свих подјармљених народа.³ Комитет је том декларацијом о октобарској револуцији показао да у њој радије посматра неопступну потпору националној ослободилачкој борби него историјски чин пролетаријата, којим се свету даје нова димензија. Душан Поповић није допуштао да се национално питање ставља изнад интереса радничке класе и руске пролетерске револуције.⁴ Он је (из Лондона, где је стигао у фебруару 1918) писао Комитету и појединцима у Паризу да је октобарска револуција сјајно потврдила гледиште Српске социјалдемократске партије да се демократија у свету и слобода потлачених народа не могу очекивати од ратног успеха Антанте већ од заједничке револуционарне борбе радника у свим земљама, кроз крупну демократску, социјалну и политичку преобразбу друштва. Због тога су, по речима Душана Поповића, српски социјалисти одушевљено прихватили руску пролетерску револуцију, због тога су им болшевици најближи по схваћању и најсимпатичнији од свију револуционарних група.⁵

Сачувано је сведочење и о личном ставу неких српских социјалиста према октобарској револуцији. Видосав Трпчанин је објавио песму „Мој идол“, тој револуцији посвећену.⁶ Драгослав Смиланић је писао Душану Поповићу да је за њега „Лењина револуција“ у свим својим облицима „најлепше од најлепшег, симпатичније од најсимпатичнијег“.⁷ Триша Кацлеровић је 2. августа 1918. издао у Копенхагену апел у одбрану октобарске револуције. Он је, поред осталог, рекао да је тај несрећан светски рат дао једно добро и велико дело: руску револуцију. Триша Кацлеровић је, као представник Социјалистичке партије у Народној скупштини, позвао њу и владу Србије да не употребе делове српске војске ради учешћа у гушењу пролетерске револуције у Русији и да се заузму код владе Антанте да оне обуставе свако мешање у ствари револуције и повуку своје трупе са руске

³ *Руска револуција, Будућност, (L'avenir), Paris, 19. јануар 1918.*

⁴ *Српски социјалистички покрет за време првог светског рата (материјали), Београд 1958, (даље: ССП), Душан Поповић Комитету ССП и Француској, Лондон, 4. август 1918, 226—229; исто, Душан Поповић Кости Новиковићу, Лондон, 23. септембар 1918, 192.*

⁵ *ССП, Душан Поповић Сави Поповићу, Лондон, 4. април 1918, 68; исто, Душан Поповић Сави Поповићу, Лондон, 12. април 1918, 71; исто, Душан Поповић Комитету Српске социјалдемократске партије у Француској Лондон, 4. август 1918, 222—229; исто, Душан Поповић Кости Новиковићу, Лондон, 8. август 1918, 117; Институт за историју радничког покрета Србије, Душан Поповић Триши Кацлеровићу, Лондон, 11. август 1918, бр. 213; др Сергије Димитријевић, Српски социјалисти и уједињење Југославије, Архивски алманах, 2—3, Београд, 1960, 191—193; Богумил Храбак — Климе Цамбазовски, Српски социјалдемократи на солунском фронту, у Солуну и Крфу 1916—1918. године, Историјски гласник, 1—4, Београд, 1961, 172—174.*

⁶ *Будућност, 1. јун 1918.*

⁷ *ССП, Драгослав Смиланић Душану Поповићу, Марсељ, 16. септембар 1918, 183.*

територије. Илија Милкић и Михаило Тодоровић су штампали у Женеви тај апел заједно с апелом совјетске владе пролетаријату света, од 1. августа 1918.⁸ Апел Трише Кацлеровића био је делимично објављен и у југословенским социјалистичким листовима на аустроугарској територији.⁹

2.

Социјалдемократска странка Босне и Херцеговине имала је у Сарајеву — одакле је почео први светски рат и где су због тога пали многи ударци освете — снагу у којој се за рата није прекинуло настојање да се одржи социјалистичка алитација. Њена мисао се добро очитовала у првомајској прослави 1917. године кад је са радничког збора у Сарајеву, по предлогу секретара странке Сретена Јакшића, поздрављен руски пролетаријат као сила која је својим великим учешћем у револуцији омогућила да се збаци царизам и створе услови за преговоре о миру без анексија и без ратне одштете.¹⁰ Затим је вођство радничког покрета (Главни одбор странке и Главне управе синдиката) издало 30. јуна манифест радном народу, у ком је изјавило да је руска револуција отворила пут новој Интернационали, помогла радницима свих земаља да отворено кажу своје жеље, помогла радницима Босне и Херцеговине да оснаже овој покрет.¹¹ То вођство је изјавило да руска револуција спада у први ред највећих светских догађаја.¹² Руска револуција је под овим називом добила сталну рубрику у социјалдемократском партијском листу „Глас слободе“. Одмах су показане симпатије за Лењина.¹³ „Глас слободе“ је на највиднији начин објавио вест о октобарском устанку радника и војника у Петрограду и о пропаму совјета.¹⁴ Ту је писао: у Русију су удрте очи целог света; први пут после Париске комуне завладао је раднички режим, али ће петроградски догађаји ипрати већу улогу, јер су дошли у тренутку ратног ужаса, а радничка класа је бројнија и свеснија него онда;¹⁵ оно што се у Петрограду догодило сјајан је увод у велик и одлучан бој између рата и мира.¹⁶ „Глас слободе“ је објавио кратке информације о личности Лењина и још неких вођа револуције, назива-

⁸ Т. Кацлеровић, *Мемоари, Велика октобарска социјалистичка револуција*.

⁹ *Правда*, Загреб, 26. септембар 1918; *Глас слободе*, Сарајево, 21. септембар 1918.

¹⁰ Државни архив Босне и Херцеговине, *Земаљска влада за Б. и Х. Заједничком министарству финансија*, Пр. бр. 7421, Сарајево, 26. мај 1917.

¹¹ *Манифест, Глас слободе*, Сарајево, 30. јун 1917.

¹² *Руска револуција, Глас слободе*, Сарајево, 30. јун 1917.

¹³ *Револуционарни фронт, Глас слободе*, 1. септембар 1917.

¹⁴ *Најновији догађаји у Русији, Глас слободе*, 10. новембар 1917;

¹⁵ *Радничка влада у Петрограду, Глас слободе*, 13. новембар 1917; *Петроградски, Глас слободе*, 17. новембар 1917.

¹⁶ *Радничка победа, Глас слободе*, 21. новембар 1917.

јући их друтовима,¹⁷ а главни лист большевика назвао је: другарска петроградска „Правда“.¹⁸ Поводом мира у Брест-Литовску, вођство босанско-херцеговачке социјалдемократије изјавило је да је совјетска влада правилно урадила; закључила је мир да би спасила револуцију, а тим је извршила своју интернационалистичку дужност.¹⁹ Писало је у „Гласу слободе“ да је совјетска влада прва отпочела стварно да спроводи начело самоопредељења народа, да је од доскорашње царске Русије створила федерацију социјалистичких република.²⁰ Поздрављен је позив совјетске владе пролетаријату Антантиних земаља да устане против рата, како не би помагао буржоаским владама у гушењу октобарске револуције.²¹ Одбијани су неповољни написи домаће буржоаске штампе о вођама нове Русије. Живеће влада совјета и њен лични председник Лењин — писало је у „Гласу слободе“ кад се сазнало за атентат на Лењина.²² Највећу потврду свог прихватања октобарске револуције дала је Социјалдемократска странка Босне и Херцеговине приступањем, 26. децембра 1917. године, Цимервалдској интернационали, са изјавом да то чини зато што пролетероку класну борбу за мир на основу руске револуционарне формуле усваја као своје средство.²³ Вероватно је то једини пример да је управо тада цео социјалистички покрет једне земље, одлуком свог вођства, приступио покрету у ком је видео интернационалног носиоца оног пропрама који се у Русији остварује октобарском револуцијом.

3.

Социјалдемократска странка у Хрватској тешко се прибирала и подизала после свега што је за рата поднела. Група истакнутих социјалиста у Загребу основала је у јуну 1917. године Акциони одбор²⁴ да као привремено руководство ради на обнови партијских и синдикалних организација. Акциони одбор је убрзо у новом социјалистичком листу „Слобода“ назвао руску револуцију догађајем који је ставио у засенак све што се у рату десило, колосом од важности који држи у рукама судбину света.²⁵ „Слобода“ је увела посебну рубрику „Руска револуција“. Објављујући

¹⁷ *Личности револуције, Глас слободе*, 5. децембар 1917.

¹⁸ *Глас слободе*, 12. децембар 1917.

¹⁹ *Свршетак предигре, Глас слободе*, 6. март 1918.

²⁰ Ф.(илип.) Ф.(илиповић), *Руска револуција, Глас слободе*, 27. април 1918.

²¹ *Глас слободе*, 28. август 1918.

²² *Лењин, Глас слободе*, 7. септембар 1918.

²³ *Радио народу Босне и Херцеговине, Глас слободе*, 3. јануар 1918; Државни архив Босне и Херцеговине, Социјалдемократска партија у Сарајеву — приступ Цимервалдској резолуцији, пр. бр. 7, Сарајево, 9. јануар 1918.

²⁴ *Наша прва ријеч, Слобода*, Загреб, 13. јул 1917; Витомир Кораћ, *Повијест радничког покрета у Хрватској и Словенији*, I, Загреб 1929.

²⁵ *Руска револуција, Слобода*, Загреб, 13. јул 1917.

вест о октобарском устанку у Петрограду, „Слобода“ је саопштила да су бољшевици поставили мировни циљ уперен против Централних сила и против Антанте, претварајући рат у општу револуцију којом се напаћеној Европи приближује мир на темељу самоодређења и суверености народа.²⁶ Као у Комитету српских социјалиста у Паризу, тако је и у Акционом одбору у Загребу једна група његових чланова настојала да руску пролетерску револуцију тумачи и прихвата првенствено са гледишта интереса југословенске националне ослободилачке борбе. Друга група је сматрала да се у таквом приступу налази напуштање пролетерског интернационализма и стављање интереса буржуја и малопраћана изнад циљева радничке класе. Та два гледишта имала су неједнак и донекле узастопан утицај на политичку апитацију социјалдемократије у Хрватској.²⁷ Зато је и било могућно да се објави социјалистичко неразумевање намере совјетске владе поводом мира у Брест-Литовску,²⁸ а ускоро затим напише како после октобарске револуције нови дух струји Европом,²⁹ и објави веровање совјетске владе да су свесни пролетери света једини савезници револуције.³⁰

Пошто је средином 1918. године група интернационалиста у Акционом одбору ојачала свој утицај, социјалистички лист „Правда“ посведочио је о јаснијем класном прихватању октобарске револуције у Хрватској. „Правда“ је 6. јуна објавила Лењинов говор о изградњи совјетске републике.³¹ Као одговор на разне неистине буржоаске пропаганде, у том листу је писало да су бољшевици вредни поштовања и признања јер су, после Париске комуне, они први пошлели да руше капиталистички поредак.³² И „Правда“ је донела чувени апел совјетске владе радницима земаља Антанте.³³ Она је објавила вест о атентату на Лењина, називајући Лењина необично јаком личношћу и главом руске републике.³⁴ Радници у Хрватској, писало је у „Правди“, морају подупрети совјетску власт јер ће на тај начин потпомоћи практичну школу социјализма,³⁵ јер оснивање социјалистичке републике у Русији, и стварање радничких и војничких већа у Немачкој, испуњује сваког револуционара најбољом надом и вером.³⁶

²⁶ *Револуција и мир, Слобода*, 15. новембар 1917.

²⁷ *Прослава Првог свибња у Загребу, Правда*, Загреб 16. мај 1918; *Анационални и антинационални коров, Правда*, 23. мај 1918; *Наши одговор, Правда*, 30. мај 1918; *Народна концентрација, Правда*, 13. јун 1918; *Објава, Правда*, 8. август 1918.

²⁸ *Брест-Литовска капитулација, Правда*, 14. фебруар 1918.

²⁹ *Разбијене наде, Правда*, 4. април 1918.

³⁰ *Политика бољшевика, Правда*, 18. април 1918.

³¹ *Правда*, 6. јун 1918.

³² *Контрареволуција у Русији, Правда*, 15. август 1918.

³³ *Правда*, 12. септембар 1918.

³⁴ *Лењин, Правда*, 12. септембар 1918.

³⁵ *За или против бољшевизма, Правда*, 24. октобар 1918.

³⁶ В.(Јекослав) Кокољ, *Ближе побједи социјализма, Правда*, 14. новембар 1918.

Иако су се озбиљно поделиле у гледиштима на актуелну тактику социјалдемократије у Хрватској, обе групе у вођству покрета признале су и прихватиле позитиван утицај руске револуције. Вигомилр Кораћ, најодређитији заступник активног социјалистичког патриотизма, рекао је на јавној скупштини у Запребу 24. новембра 1918. године, да се југословенски крајеви после слома Аустро-Угарске налазе у националној револуцији, али да је то стање мање плод народне енергије него страних покретачких сила, јер валови који су срушили хабсбуршку монархију дошли су од велике руске револуције и донели слободу југословенском народу.³⁷ Гејза Брудњак, представник интернационалиста, позивао је радничку класу на скупштини у Запребу 3. новембра да буде активна у националној револуцији као претходници социјалне револуције, јер то што желе радници у Хрватској руски большевици већ остварују.³⁸

4.

Југословенска социјална демократска странка, која је постојала у словеначким крајевима Аустрије, донекле је сачувала непрекидност свог рада за време првог светског рата.³⁹ Са своје неpreferенције у Прсту, 8. априла 1917. године, она је поздравила победу руских револуционара над царизмом у очекивању да ће револуција, као највећи фактор мира, учинити крај насиљу и постепено остварити нужност социјалног преображаја да би се на рушевинама класних држава изградила слободна социјалистичка Европа.⁴⁰ Прослављајући Први мај 1917. године, словеначки радници су поздравили руски пролетаријат као силу која је својим јуначким делом ослободила себе и целу Европу бича царизма и тако створила слободан пут за нов политички и социјални развој.⁴¹ У то време се под утицајем развоја у Аустро-Угарској и моралног деловања руске револуције испољила група, названа Социјалистичка омладина, чију је мисао најпотпуније изразио Албин Препелух говорећи да словеначки социјалисти морају осећати национално ropство као и социјално, бити једно са својим народом и учествовати у борби за његову слободу, јер социјализам није допма већ жива идеја, а то је најбоље доказао руски

³⁷ Велика манифестација југославенског социјалистичког јединства, Слобода, 27. новембар 1918.

³⁸ Јавна пучка скупштина, Правда, 7. новембар 1918.

³⁹ Jugoslovanska socialno-demokratska delavska stranka v Avstriji, Delavec, Љубљана, 3. и 10. мај 1917; Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, Socijalistično gibanje v Sloveniji 1869—1920, Београд 1951, 281—283.

⁴⁰ Institut za zgodovino delavskega gibanja na Slovenskem, Ljubljana, Arhiv Zvonimira Bernota, Pozdravno pismo Jugoslovenske socijalno-demokratske stranke ruskim socijalistom, фасц. 2.

⁴¹ Prvi maj in mir, Delavec, 5. мај 1917.

народ успевши да револуцијом обори царизам.⁴² И у Словенији се, дакле, показала намера да се руска револуција пре свега посматра и тумачи као подстицај за националну ослободилачку борбу. Вођство странке је одбило гледиште Социјалистичке омладине,⁴³ мада ће до краја рата настати такве промене да ће странка касније према њему радити.

Поводом октобарског устанка у Петрограду, Извршни одбор Југословенске социјалне демократске странке организовао је скупове на којима се поворило о мировној понуди совјетске владе. Радници у Љубљани, на свом скупу 2. децембра 1917. године, подносећи аустроугарској влади мировне захтеве у смислу совјетског предлога, у посебној резолуцији су поздравили победу руских пролетера као почетак новог доба у ослободилачкој борби радничке класе целог света.⁴⁴ На Десетом конгресу странке, одржаном у Љубљани 25. и 26. децембра 1917, у извештају Извршног одбора, револуција руских радника и сељака названа је највећим догађајем у светском рату.⁴⁵ Њен историјски значај Хенрик Тума је у свом политичком реферату нарочито истакао, рекавши: као што је француска револуција препородила Европу и изазвала национални покрет, тако ће још брже руска револуција, и са већом неодољивошћу, изазвати пролетерски покрет у целој Европи и довести до успоставе пуног демократизма.⁴⁶ Словеначки социјалдемократи су бранили бољшевици и систем који су они увели. На писање буржоаских листова о бољшевичкој диктатури, одговарали су да Лењин није диктатор, већ извршитељ воље једне класе која је историјски оспособљена да преузме власт.⁴⁷ Кад је Лењин био рањен, назван је у социјалистичком листу „Напреј“ пробудитељем Русије, реформатором каквог не познаје историја, душом републике совјета; Лењин је рањен, писало је, али он неће умрети, он ће живети као теније воље.⁴⁸ У том листу је писало

⁴² Abditus (A. Prepeluh), *Ideje ali dogma? Naprej*, Љубљана, 22. септембар 1917; *Zgodovinski arhiv*, 290—291; Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevarni dobi*, sa studijom Dušana Kermaunera o A. Prepeluhu, Љубљана, 1938, 439—453.

⁴³ *Deseti strankin zbor, Naprej*, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11. и 12. јануар 1918; dr H. Tuma, *Jugoslovanska deklaracija, Naprej*, 4, 5, 10, 12. и 13. децембар 1917; *Stockholmska spomenica, Socialist*, Љубљана, 26. јун, 18. и 31. децембар 1925; Henrik Tuma, *Iz mojega življenja*, sa dopunama urednika Dušana Kermaunera, Љубљана 1937, 365—366; Владо Стругар, *Социјалдемократија о стварању Југославије*, Београд 1965, 103—123.

⁴⁴ *Socialno-demokratični shod v Mestnem domu, Slovenski narod*, Љубљана, 3. децембар 1917.

⁴⁵ *Poročilo Izvrševalnega odbora, Naprej*, 31. децембар 1917.

⁴⁶ *Deseti strankin zbor, Naprej*, 5. јануар 1918.

⁴⁷ Iv. Sokol, *Diktatura proletarijata, Naprej*, 30. април 1918, Ив. Сокол је Иван Перепт.

⁴⁸ *Diktator Lenin, Naprej*, 17. септембар 1918.

како се цео капиталистички свет заверио против руске социјалистичке републике, зато што се боји будуће Русије, њеног социјализма и напретка, али Русија ће остати моћна и испуниће своју историјску улогу у људском друштву.⁴⁹

5.

У њим југословенским земљама у којима су пре светског рата постојале само групе или секције социјалдемократа такође су се показали одзиви и утицаји руске револуције. У Македонији образовао се у граду Скопљу радни актив који је одмах по свршетку рата, уз помоћ Српске социјалдемократске партије, створио организације које су усвојиле циљеве октобарске револуције.⁵⁰ У Црној Гори, одмах после рата, млади људи, већином интелектуалци, стварали су радничке и сељачке организације, да би преко парола — да живи Лењин, Трећа интернационала, совјетска влада — убрзо показали да су сасвим прихватили мисао октобарске револуције.⁵¹ У југословенском приморју најсрчаније опредељење за руску пролетерску револуцију изнео је устанак морнара у Боки Которској, започет 1. фебруара 1918. године, на око четрдесет јединица аустроугарске ратне флоте на којима је до увече тог дана подигнута црвена застава. Морнарски комитети, преузевши команду, захтевали су пре свега да аустроугарска влада хитно склопи мир на основу предлога совјетске владе. Централни комитет морнара узалудно је позвао вођства аустријске социјалне демократије и мађарске праћанске опозиције да помогну устанак. Користећи подршку двеју немачких подморница, и брзо доведених својих појачања из Пуле, аустроугарска Врховна команда је 3. фебруара повратила команду над бродовима.⁵² Вођи устанка су осуђени на смрт. Иако се није одржао, устанак је био што и зачетак неизвршене револуције у Аустро-Угарској; он је био величанствен ехо руске револуције, чији се одјек проширио од Балтичког до Јадранског мора. Радничке организације у Далмацији, на свом конгресу 25. марта 1919. године у Сплиту, преко својих делегата једнодушно су поздравиле младу комунистичку

⁴⁹ *Atentat na Lenina, Naprej*, 2. септембар 1918.

⁵⁰ Иван Катарџић, *КПЈ во Македонија до Обзнаната*, Скопје 1991.

⁵¹ Нико С. Мартиновић, *Раднички покрет у Црној Гори под руководством Јована Томашевића (1918—1924)*, Београд 1955; Дримо Вујовић, *Радничке и партијске организације у Црној Гори 1918—19*, *Историјски преглед*, 3, Загреб 1959,

⁵² Фердо Чулиновић, *1918. на Јадрану*, Загреб 1951, 57—175; Фердо Чулиновић, *Одјеци Октобра у југославенским крајевима*, Загреб 1958; Bernard Stulli *Устанак морнара у Боки Которској 1—3. фебруара 1918*. Сплит, 1959.

државу у Русији.⁵³ У Војводини, мађарске социјалдемократске организације су се окренуле према догађајима у Будимпешти, а у српском покрету се појавио револуционарни савез „пелагићеваца“, основан 2. марта 1919. године. Тај савез је изјавио да поздравља Црвену армију и — како је речено у његовом прогласу — надахнут учењем Лењина хрли према њој да шире фронт Великог октобра и заједно бију бој за победу социјалистичке револуције.⁵⁴

Југословенска социјалдемократија се одушевила руском револуцијом: онагом народног удара по царизму, руском формулом о самоопредељењу народа, свешћу да припада класи која ствара ново друштво. То је допринело да она у револуцији (од њеног почетка у фебруару 1917) види пре свега радничку класу, и каткад само њу, да верује како ће јој револуција помоћи да оснажи народноослободилачку борбу против немачко-аустријског империјализма, да унапредди класну борбу против буржоазије. Међусобна предност та два гледишта зависила је од развоја ратних догађаја и, дакако, још више од ширења оне подељености која је већ била раздвојила светски социјалистички покрет. Мисао о првенственој корисности руске револуције за национални покрет одржала се у мањој трупи социјалдемократа који су се надали добром успеху од пролетерске и буржоаске сарадње у националној борби. Апсолутна већина у југословенским социјалдемократским странкама и организацијама тим се није занела, јер је желела да из руског примера пођу подстицаји за европску пролетерску револуцију и веровала, штавише, да је руским октобарским устанком кренуо процес светске социјалистичке револуције. Преко такве опредељености, југословенска социјалдемократија је засновала у себи, истовремено са током руских догађаја, ону духовну димензију којом ће се доцније на југословенском тлу наћи врло делотворно сједињење између домаћег стваралаштва и историјске поруке октобарске револуције.

⁵³ Четврти покрајински конгрес пролетаријата, Историјски архив Комунистичке партије Југославије, Социјалистички покрет у Хрватској и Славонији, Далмацији и Истри 1892—1919, Београд 1950, 210—211.

⁵⁴ Никола Пруловић, Југословенска комунистичка револуционарна група „Пелагић“, Зборник за друштвене науке, 22, Нови Сад 1959, 118—127; В. Стругар, Социјалдемократија о стварању Југославије, 223—270.